

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

PSYCHOLOGICAL READINESS OF TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF VALUE GUIDELINES NEW UKRAINIAN SCHOOL

УДК 159.9:37.091.12]:37.014.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.68.14>

Шевенко А.М.

к.психол.н., с. н.с.
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії педагогічних наук
України

Гребеніченко Ю.М.

аспірантка за спеціальністю 053 –
Психологія
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії педагогічних наук
України;
доцент кафедри
Комунальний навчальний заклад
Київської обласної ради «Київський
обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних кадрів»

Стаття присвячена дослідженню ціннісної сфери педагогічних працівників, які працюють в умовах реформування шкільної освіти, а саме, в умовах Нової української школи. У статті проаналізовано вчених-дослідників ціннісної сфери особистості, наведено результати попереднього дослідження цінностей Нової української школи, які є першочерговими для педагогічних працівників закладів освіти та цінностей освітян довоєнного часу. В теоретико-емпіричних дослідженнях сучасних українських психологів розкриті актуальні особливості розвитку цінностей особистості дорослої людини, проаналізовано структуру, систему, функції цінностей. Дослідження цінностей педагогічних працівників виконується за допомогою різноманітних методів, включаючи аналіз, синтез, порівняльний метод, методи узагальнення та систематизації. У ході дослідження з'ясовано переважаючі цінності педагогів Нової української школи: відповідальність, повага до себе та інших людей, чесність, справедливість. Визначено, що під впливом війни, у більшості освітян відбулася переоцінка цінностей. Підтверджено вислів, що на основі цінностей особистості формуються відповідні ставлення. Отримані результати мають практичне значення для керівників закладів освіти, науковців, практичних психологів, педагогів та батьків.

Ключові слова: ціннісна сфера, Нова українська школа, цінності, особистість, переоцінка цінностей, цінності Нової української школи.

The article is devoted to the study of the value sphere of pedagogical workers who work in the conditions of school education reform, namely, in the conditions of the New Ukrainian School. The article analyzes scientists-researchers of the value sphere of the personality, presents the results of a preliminary study of the values of the New Ukrainian School, which are of primary importance for pedagogical workers of educational institutions and the values of educators of the pre-war period. Theoretical and empirical studies of modern Ukrainian psychologists reveal the current features of the development of the values of the personality of an adult, analyze the structure, system, and functions of values. The study of the values of pedagogical workers is carried out using various methods, including analysis, synthesis, comparative method, methods of generalization and systematization. The study revealed the prevailing values of the teachers of the New Ukrainian School: responsibility, respect for oneself and other people, honesty, justice. It was determined that under the influence of the war, most educators reassessed their values. The statement that appropriate attitudes are formed on the basis of personal values is confirmed. The results obtained have practical significance for heads of educational institutions, scientists, practical psychologists, teachers, and parents.

Key words: value sphere, New Ukrainian School, values, personality, reassessment of values, values of the New Ukrainian School.

Актуальність проблеми становлення цінностей особистості в процесі її розвитку обумовлена специфікою сучасної ситуації розвитку суспільства, необхідністю кардинальних змін у соціально-економічному та суспільному житті країни. Сьогоднішнє суспільне життя з його невизначеністю та непередбачуваністю є умовою для змін у ціннісно-смісловій сфері і особистості і суспільства загалом.

Ціннісна проблематика орієнтована на виявлення людського змісту культурних форм і соціальних відносин. За системою цінностей можна судити не лише про інтереси, потреби і вчинки людини, а й про стан суспільства.

Сучасність вимагає постійних трансформацій і в питаннях реформування освітньої галузі, адже змінюються професійні підходи, змінюється також і духовна сфера особистості на яку впливають, як зовнішні суспільні, так і внутрішні особистісні фактори. Змінюються цінності, світогляд, погляди та переконання, тому з'являється необхідність дослідження цінностей особистості, як біосоціальної істоти.

Першочергові завдання постають сьогодні перед освітою в питанні формування та розвитку цінностей особистості. Законом України «Про освіту» передбачено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей...».

У Концепції «Нова українська школа» зазначається, що «пріоритетне значення в розбудові нової школи має завдання формування в учнів системи загальнолюдських цінностей». Тому з'являється необхідність у дослідженні цінностей педагогів, задля здійснення ними успішної професійної діяльності та виявлення аксіологічної готовності до формування цінностей у здобувачів освіти.

Питання вивчення системи ціннісних орієнтацій дорослої особистості є досить актуальним оскільки допомагає розпізнати мотиви діяльності людини, її внутрішній ціннісно-смісловий вимір, елементи світогляду, як синтезу

переконань та цінностей включаючи розуміння власного життєвого призначення.

Питання сутності цінностей розглядали багато авторів філософської та соціальної думки: Арістотель, Конфуцій, Б. Спіноза, І. Кант, І. Бентам, Р. Лотце, Г. Ріккерт, М. Гартман, Ф. Ніцше, Т. Парсонс та інші, але підґрунтя для визначення проблеми цінностей заклав І. Кант.

Теорію цінностей досліджували А. Маслоу, Г. Оллпорт та інші психологи гуманістичного спрямування.

В теоретико-емпіричних дослідженнях сучасних українських та зарубіжних психологів: І. Зязюна, Т. Бутківської, А. Романюк, Л. Долинської, О. Набокої визначено, що цінності становлять невід'ємну частину світогляду людини та наповнюють її життя певним смислом.

Витоки теорії цінностей слід шукати ще у давніх педагогічних концепціях. В центрі уваги педагогічного вчення постає не лише природа, але й людина, яка почала досліджувати, вивчати саму себе, пізнавати себе і своє мислення [5, с. 2].

Поняття «аксіологія», що складається з двох грецьких слів «цінність» та «вчення», тлумачиться сучасними науковцями як «учення про цінності; філософська теорія загальнозначущих принципів, що визначають напрями людської діяльності, мотивацію поведінки людини». Поняття «аксіологія» було введено французьким філософом П. Лапі (1902) і означало галузь філософії, що досліджує ціннісну проблематику [2].

Під «цінностями» в психології розуміють усвідомлені смисли, які є найбільш значущими у структурі свідомості, оскільки визначають головні і відносно постійні ставлення людини до основних сфер життя. За визначенням І. Беха, цінності – «це все, що може цінувати особистість, що є для неї значущим і важливим» [1].

Функції цінностей полягають у констатуванні сенсу життя, творенні його духовної основи; орієнтуванні особи, визначенні напрямів, зразків її діяльності; передбаченні життєвого вибору та норм діяльності.

В. Іздебська зазначає, що «проблеми, пов'язані з людськими цінностями, належать до числа найважливіших у будь-якій із наук, у центрі яких перебувають людина і суспільство, оскільки цінності виступають інтегративним стрижнем як для окремого індивіда, так і для малої або великої соціальної групи, культури, нації і людства в цілому. Зруйнування ціннісної основи обов'язково приводить до кризи, вихід з якої можливий тільки шляхом набуття нових цінностей» [3, с. 179].

У соціологічному аспекті цінності розглядаються як нормативи або регулятори діяльності. Тут їх доцільно розділяти на цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі, цінності-засоби. У педагогічному аспекті такі види цінностей розглядають у системі цінностей педагога (схема 1).

Фактор відкритості до змін (С. Шварц) є основним для розвитку людини, становлення її особистісних цінностей.

У Концепції «Нова українська школа» виокремлено два види цінностей: «загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)» [4, с. 19].

У Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття зазначено, що провідною метою української системи освіти є формування молодого покоління, здатного створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Тому лише педагог, зорієнтований на особистісні високо-моральні та базові цінності власної професійної діяльності здатен долати сучасні освітні виклики та зростити гідного громадянина власної держави. Ефективність упровадження Концепції «Нова українська школа» передусім визначається вирішенням питань підготовки вчителя до ефективної діяльності в умовах освітніх реформ.

Схема 1. Система цінностей педагога

Виклики сьогодення вимагають від освітянина не лише досконало володіти теорією і методикою викладання окремих дисциплін, а й бути творчою особистістю, професіоналом із розвиненими духовними цінностями. У цьому контексті дослідження ціннісних орієнтацій педагога набуває особливого значення, оскільки професійні ціннісні орієнтації мають вирішальний вплив як на професійне, так і на особистісне самовизначення фахівця, ними опосередковується вся педагогічна діяльність [6, с. 135].

Відтак саме цінності є фундаментом освіти та умовою формування людини та суспільства, які у своїй як професійній, так і повсякденній діяльності зважують морально-етичний та публічний інтереси. «Зараз ініціативу можна проявляти вільно, але має бути готовність узяти на себе відповідальність. Не треба вказувати молоді, що робити, вона розбереться сама. Важним є виховати в ній правильні цінності і дати правильні орієнтири». Любомир Гузар «Виховуй у собі Людину – ось що найголовніше, інженером можна стати за п'ять років, учитись на людину треба все життя». Василь Сухомлинський. На відміну від передавання знань з будь-якої навчальної дисципліни певна цінність може успішно впроваджуватися у людській свідомості лише наскрізно, через настановлення й особистий приклад».

Віктор Франкл, автор книги «Людина у пошуках справжнього сенсу», стверджував, що цінностей не можна навчитися, їх можна тільки пережити. Неможливо уявити вчителя, батька чи матері дитини, які б могли якісно передати ціннісну життєву філософію дітям, самі не сповідуючи її, не будучи наставниками. Адже цінність формується щодня, а не згідно з розкладом навчальних занять. І кожна людина, а дитина і поготів, довіряє не тому, що чує, а тому, що бачить. Культивування цін-

ності не припиняється з отриманням здобувачем освіти атестату чи диплому. Цей процес постійний, що залежить від рівня духовного та інтелектуального розвитку людини, її вольових якостей та бажання пізнавати дійсність.

Процес становлення цінностей виявляється в їх виникненні та зміні в процесі розвитку особистості (схема 2).

Здібність учитися з власного життєвого досвіду, притаманна людині, є причиною з якої її особистість змінюється упродовж життя. Аналіз життєвого досвіду допомагає особистості розширювати можливості й переглядати погляди, переоцінювати цінності.

Ревалоризація (фр. revalorisation, англ. value – значення, цінність) – це процес переоцінки цінності будь-якого об'єкта, що стало одним з популярних способів використання і переосмислення історичної, культурної та інших видів спадщини в постійно мінливому суспільстві [7].

Найпростішим способом виявлення власних цінностей є спокійне розмірковування над основними питаннями. Це певне зусилля в умовах повсякденного життя, яке спонукає до термінового і важливого рішення [8, с. 260].

Дослідження цінностей педагогічних працівників розпочалося у 2019 році в межах магістерського дослідження з теми «Розвиток ціннісних орієнтацій педагогів в системі післядипломної освіти». Вважаємо, що раніше отримані результати дослідження варто висвітлити у даній статті, адже вони становлять аналітичну цінність дослідження цінностей педагогів. Дослідження тривало упродовж року та охопило 144 педагогів Київської області, слухачів обласної педагогічної студії КНЗ КОР «Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів» віком від 30 до 63 років. Основною базою дослідження слугував комунальний навчальний заклад Київської

Схема 2. Місце цінностей у психологічній структурі особистості

обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» м. Біла Церква. В експерименті брали участь педагоги-організатори, заступники директора з виховної роботи закладів загальної середньої освіти Київської області.

У результаті експериментального дослідження було з'ясовано, що значимими термінальними цінностями педагогів є: здоров'я – 93%; щасливе сімейне життя – 93%; любов – 57%; інструментальними цінностями – життєрадісність – 71%; чесність – 64%; освіченість – 57%. Серед незначимих, найнижчих за рангом термінальні цінностей, виявлено: розваги – 86%; краса природи і мистецтва – 64%; щастя інших – 57%; інструментальні – високі запити – 79%; непримиренність до недоліків інших – 64%; ретельність – 57%. Це означає, що цінності-цілі (термінальні) переважають над цінностями-засобами (інструментальними) і вказує на прагнення педагогів до поставленої кінцевої мети, яка в більшості не є реалізованою.

Досліджено, що 79% педагогів мають високий рівень осмисленості життя, це свідчить про високі цілі в житті, результативність (задоволеність самореалізацією), впевнене управління своїм життям та самовираження себе, як особистості.

У 2022 році дослідження цінностей було продовжено в межах дисертаційного дослідження з теми «Розвиток аксіологічної готовності учителя Нової української школи до професійної діяльності». За допомогою авторської анкети «Виявлення цінностей педагогічних працівників, які працюють в умовах Нової української школи» було встановлено попередні результати дослідження цінностей учителів 1–4 класів

та 5–9 класів Нової української школи. У попередньому дослідженні взяло участь 44 респондентів з Київської, Донецької, Кіровоградської, Чернівецької, Чернігівської, Закарпатської, Одеської областей. Результати дослідження показали, що у педагогічних працівників переважають такі базові цінності Нової української школи: відповідальність (47,7%); повага до себе та інших людей (43,2%); повага до рідної мови та культури (29,5%); чесність та справедливість (40,9%) (діаграма 1).

За гендерною приналежністю в анкетуванні взяло участь 92,3 % жінок та 7,7% чоловіків (діаграма 2).

За віковим показником 46,2 % респондентів освітяни середнього віку (46–56 років), 41 % мають молодий вік (25–45 років), 12,8 % учасників анкетування похилого віку (57–77 років) (діаграма 3).

Щодо педагогічного стажу роботи респондентів, в середньому він становить 25 років, найменший стаж роботи респондента 3 роки, найбільший – 35 років.

Переважна більшість опитаних респондентів мешкає у сільській місцевості.

Оскільки дослідження ще триває, на даний момент, найбільше респондентів це учителі 5–8 класів Нової української школи 93,2 %, зокрема 27,3 % – учителі початкових класів, які працюють за програмами Нової української школи, також участь в анкетуванні взяли керівники закладів освіти і класні керівники (діаграма 4).

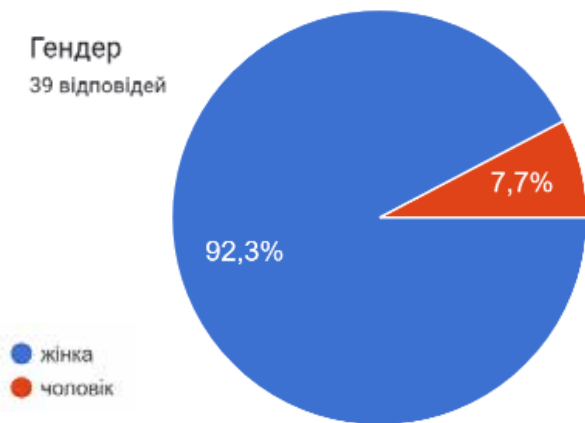
На відкрите запитання «Чи згодні Ви, що на основі цінностей формуються ставлення?» усі респонденти відповіли «так».

На запитання «Чи має вчитель безпосередній вплив на формування цінностей в учнів?»

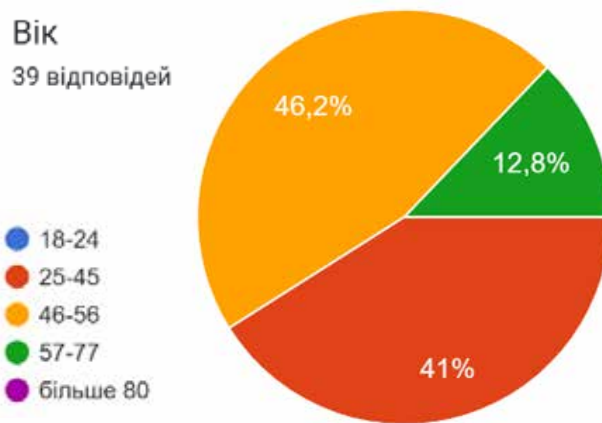

Діаграма 1. Визначення освітянами базових цінностей Нової української школи

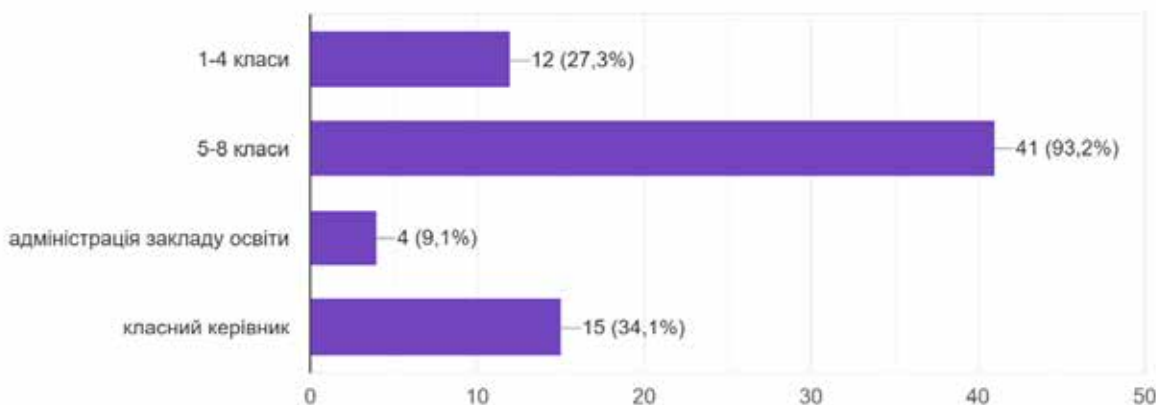

Діаграма 2. Гендерна приналежність учасників анкетування

Діаграма 3. Вікова характеристика респондентів дослідження

В яких класах викладаєте
44 відповіді

Діаграма 4. Аналіз класів викладання учителів у початковій та базовій середній школі

Чи має вчитель безпосередній вплив на формування цінностей в учнів?

44 відповіді

Діаграма 5. Вплив вчителя на формування цінностей в учнів

ми отримали такі результати: 52,3 % – так, прямий вплив; 43,2 % – ні, більше впливає сім'я; 2,3 % – все працює в комплексі; 2,3 % – вплив на формування цінностей мають всі члени спілкування даного учня (діаграма 5).

На наступне відкрите запитання «Що впливає на формування цінностей в учнів?» респонденти відповіли: виховання вдома; соціальне становище сім'ї; взаємовідносин у сім'ї та з друзями; інтереси дитини, вплив соціуму;

сім'я, школа, соціум і медіа, культура і традиції; особистий досвід; оточення; освітнє середовище, особистий приклад учителів і соціокультурні умови; повага вчительська до учнів, підтримка їх ментального здоров'я; суспільство; освіта; умови життя на навчання; поведінка батьків; своє ставлення до цінностей; ровесники, однокласники; війна; цікаві уроки та позакласні заходи, зустрічі з талановитими людьми; усвідомлення своїх потреб; справедливість до оцінювання учнів; всебічний розвиток; виховання; мотивація; взаєморозуміння; інформаційне середовище; кризові ситуації, психологічні особливості, вік; цінності учнів – це основа навчання і виховання школяра. На їх формування впливає якісне навчання, сім'я, в якій виховується дитина, контингент учнів класу, характер самої дитини.

На запитання «Чи відбувалася у Вашому житті переоцінка цінностей? Якщо так, що на це вплинуло?» більшість респондентів надали позитивну відповідь.

На переоцінку цінностей педагогічних працівників вплинуло: війна, різні чинники, власний життєвий досвід.

Перспективи подальших наукових пошуків у дослідженні аксіологічної готовності педагогів до діяльності в умовах Нової української школи заключаються у проведенні опитувань за визначеними методиками, їх опрацювання та апробацію результатів. Серед визначених завдань, в межах дисертаційного дослідження: визначити психологічну структуру аксіологічної готовності учителя НУШ, емпірично дослідити структуру та рівні аксіологічної готовно-

сті учителя НУШ; розробити та апробувати тренінгову програму з розвитку аксіологічної готовності учителя НУШ; розробити психологічну гру для педагогічних працівників з розвитку базових цінностей учителя НУШ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: книга перша. 2003. 423 с.
2. Будугай О.Д. Аксіологічні параметри пригодно-школьських повістей для дітей 1960–1980-х років: резюме. URL: <http://old.zounb.zp.ua/node/1393> (дата звернення: 27.12.2024).
3. Іздебська В.О. Ціннісні орієнтації в життєдіяльності особистості: науковий журнал «Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв». 2005. С. 179–181.
4. Прокопенко О.А. Ціннісні орієнтації вчителів закладів загальної середньої освіти як чинник їх професіоналізму: збірник наукових праць «Теоретичні і прикладні проблеми психології» Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. 2018. С. 134–144.
5. Концепція «Нова українська школа» ухвалена рішенням колегії МОН від 27.10.2016р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 28.12.2024).
6. Марчук В.В. Ціннісні орієнтації в структурі педагогічної свідомості: вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2013. С. 191–193.
7. Ревалоризація (переоцінка цінностей). Вікіпедія. URL: <http://surl.li/nvneqj> (дата звернення: 29.12.2024).
8. Романюк Л.В. Психологія цінностей: навчальний посібник. 2017. 367 с.